70-чи ИЛЛӘРДӘ АЗӘРБАЈЧАНЫН КӘНД ӘҺАЛИСИНӘ КИТАБ ТИЧАРӘТИ ХИДМӘТИ

Рамиз ҺӘМИДОВ
баш мүәллим

70-чи илләри кәнд әһалилисинә китаб тичарәти хидмәтинин
пиллә-пиллә јахшылашмасы илләри адландырмаг олар. Белә ки,
1968-чи илдә республиканын кәнд јерләриндә китаб тичарәти
ишинә рәһбәрлик едәчәк идарә -Азәриттифагын китаб тичарәти
идарәси јарадылдыгдан сонра тәдричән бу саһәдә иш сәһмана дү-
шүр, әввәлләр бурахылмыш нөгсанлар јаваш-јаваш арадан галды-
рылырды.

Азәриттифаг идарә һеј'әтинин сәрәнчамы илә һәр бир рајо-
нун истеһлак чәмијјәти сәдринин тичарәт үзрә мүавини һәмин
рајонда китаб тичарәти ишинә чавабдеһлик дашыјырды. Бундан
әлавә, һәр бир рајонда истеһлак чәмијјәти нәздиндә китаб әм-
тәәшүнасы штаты ачылды. Һәр саһәјә рәһбәрлик вә нәзарәт она
тапшырылды. Азәриттифагын идарә һеј'әти һәр бир рајонда је-
ни китаб евләринин тикинтисини, көһнә биналарын тә'чили
тә'мир олунмасыны, китаб мағазалары үчүн јени аваданлыгларын
алынмасыны, мағазаларын дахили вә харичи тәләбатларынын је-
нидән гурулмасыны вә с. лајиһәләшдирир вә онун сүр'әтлә һәја-
та кечирилмәсини тә'мин едирди. 70-чи илләрдә демәк олар ки,
республиканын бүтүн рајонларында јени китаб мағазалары тики-
либ истифадәјә верилмишдир. Һәмин китаб мағазаларынын әк-
сәријјәти ики мәртәбәли "Китаб евләри" иди. Бунлара Загатала,
Балакән, Гах, Оғуз, Исмајыллы, Ағсу, Имишли, Астара, Күрдә-
мир, Губа, Дәвәчи, Масаллы, Салјан, Нефтчала вә с. рајонларда
тикилән китаб евләрини мисал көстәрмәк олар. Белә китаб ев-
ләри һеч Бакы, Сумгајыт, Кәнчә кими шәһәрләрдә јох иди. Бу
китаб евләринин тикилишини дөвләт органлары мүнтәзәм нәза-
рәтдә сахлајыр, Мәркәзи Комитәнин 1968-чи ил гәрарынын не-
чә јеринә јетирилмәсини јохлајырдылар. О вахтлар Мәркәзи Ко-
митәнин биринчи катиби ишләјән Һејдәр Әлијев чәнаблары бу
саһәјә бөјүк диггәт вә гајғы көстәрир, рајонларда оларкән китаб

мағазаларынын тикинтисинин вәзијјәти, кәнд әһалисинин китаба олан тәләбатынын нечә өдәнилмәси илә марагланырды. 70-чи илләрдә кәнд әһалисинә китаб тичарәти хидмәтиндә олан мүсбәт сычрајышлар, мүвәффәгијјәтләр мәһз Һејдәр Әлијев чәнабларынын бу саһәјә көстәрдији күндәлик диггәт вә гајғынын нәтичәсидир.

70-чи илләрдә Азәриттифагын идарә һеј'әти бүтүн рајонлара јени китаб көшкләри, китаб автодүканлары алыб көндәрирди. Һәр рајона бир автодүкан, бир нечә китаб көшкү көндәрилмишди. Китаб көшкләри рајонун ири мејданларына, күчәләринә вә кәндләринә гојулур, китаб автодүканлары васитәси илә исә јајлагларда, тарла дүшәркәләриндә, фермаларда, китаб мағазасы олмајан дикәр јерләрдә китаб сатылырды.

Азәиттифагын идарә һеј'әти јени јарадылмыш китаб тичарәти идарәсинин гајғыларыны нәзәрә алыр, онун тәләбләрини дә мүнтәзәм өдәјирди. Белә ки, 70-чи илләрин әввәлләриндә китаб тичарәти идарәси ("Кәндкитаб") јени бинаја көчүрүлдү.

Идарәнин топдансатыш китаб базасы ачылды. База үчүн мүнасиб анбар биналара ајрылды. Идарәнин вә базанын штаты артырылараг 55 нәфәрә чатдырылды. Онлар ајры-ајры рајонлара тәһким едилир вә мүнтәзәм олараг рајонлара кедәркән китаб тичарәтинин кедишинә, тәшкилинә, әһалинин тәләбатынын өдәнилмәсинә нәзарәт едир вә әһалијә хидмәт мәдәнијјәтинин јүксәлдилмәсинә чалышырдылар.

70-чи илләрдә кәнд әһалисинә китаб тичарәти хидмәти илә мәшғул оланларын гаршысында дуран әсас вәзифәләрдән бири кәнд әһалисинин китаба олан марағыны артырмаг, бу тәләбаты өјрәнмәк вә мүвафиг нәшријјатлара вермәк, нәшријјатлардан һазыр мәһсуллар гәбул едиб, гыса мүддәтдә охучулара чатдырмагдан ибарәт иди. Чүнки әввәлләр кәнд әһалисинин китаба олан марағы өјрәнилмәмишди вә нәшријјатлар һансы китабы, нечә нүсхә истәјирдисә, о гәдәр дә нәшр етмишдиләр. Буна көрә дә китаб мағазалары 70-чи илләрин әввәлләриндә лазымсыз әдәбијјатла долу иди. 70-чи илләрин орталарына јахын исә јаваш-јаваш вәзијјәт дүзәлирди. Чүнки нәшријјатлар артыг "Кәндкитаб" һансы китабы нечә нүсхә сифариш верирдисә, анчаг һәмин китабы нәшр едирдиләр вә китаб мағазаларында кәнд әһалисинин зөвгүнә ујғун китаблар көрүнмәјә башлајырды. Бу исә әһалинин китаб мағазаларына кәлмәсинә, китаб алмасына, јени китаблар сифариш вермәсинә сәбәб олурду. Нәтичәдә 70-чи илләрдә "Кәндкитаб" системи үзрә китаб тичарәтинин әмтәә дөвријјәси артмаға башламыш вә тәбии ки, ејни заманда

кәнд әһалиси үзрә адамбашына китаб сатышы да артырды.

Ашағыдакы чәдвәлдә бу даһа ајдын нәзәрә чарпыр.

Илләр	План мин. ман	Фактики	%	Адамбашына китаб сатышы
1970	2700.0	2347.7	86.9	0.73
1971	2700.0	2638.0	97.7	0.81
1972	2500.0	2430.1	97.2	0.81
1973	2650.0	2672.8	100.9	0.79
1974	2700.0	2795.2	103.5	0.82
1975	2750.0	2850.0	103.6	0.86
1976	2800.0	2941.2	105.0	0.88
1977	3000.0	3070.4	102.3	0.91
1978	3405.0	3486.8	102.4	1.05
1979	3760.0	3893.1	103.5	1.17
1980	4170.0	4271.5	102.4	1.28

Чәдвәлдән көрүндүјү кими, 1970-чи илдә кәнд әһалиси үзрә адамбашына китаб сатышы 0.73 гәпик олдуғу һалда 1980-чи илдә бу рәгәм 1 ман. 28 гәпик олмушдур(1). Доғрудур, бу рәгәм гоншу республикалар илә мәгајисәдә чох аз олса да һәр һалда ирәлиләјиш көз габағындадыр.

Дикәр тичарәт саһәләриндән фәргли олараг китаб тичарәтинин мүтәхәссисә, ихтисаслы кадра бөјүк еһтијачы вар иди. Бу еһтијачы нәзәрә алараг 1970-чи илдә Азәриттифагын Бакы Кооператив Техникумунун нәздиндә “китаб әмтәәшүнаслығы” шө’бәси ачылды. Һәр ил техникум әјани јолла 25 нәфәр орта ихтисаслы китаб әмтәәшүнасы кадрлары һазырлајыб рајон истеһлак чәмијјәтләринә көндәрмәјә башлады. Бакы Дөвләт Университетинин китабханачылыг факүлтәсиндә китаб әмтәәшүнасы шө’бәси 1972-чи илдән е’тибарән али тәһсилли китаб әмтәәшүнаслары кадрлары һазырламаға башлады. Сонрадан һәмин ихтисас бир нечә ил фәалијјәтини дајандырмасына бахмајараг БДУ республиканын бу ихтисаса олан тәләбатыны там шәкилдә өдәмишдир (2).

70-чи илләрдә кәнд әһалисинә китаб тичарәти хидмәти мөһкәм зәмин үзәриндә инкишаф едирди. Рајон истеһлак чәмијјәти сәдри һәр ајын сонунда бу саһәдә көрдүјү ишләр барәдә һесабат верирди. Әкәр рајон истеһлак чәмијјәти бүтүн саһәләр үзрә планы јеринә јетириб китаб сатышы планыны јеринә јетирмирдисә, ишчиләрә әлавә әмәк һаггы верилмирди.

70-чи илләрдә “Кәндкитаб” ики дәфә (1975 вә 1978) республикаларарасы топдансатыш китаб јармаркалары кечирмишдир. Бу

јармаркалар васитәсилә рајон китаб мағазаларында узун мүддәт јатыб галмыш китаблар гоншу республикалара сатылмыш вә әвәзиндә дикәр республикалардан бизим охучулара лазым олан китаблар алынмышдыр.

70-чи илләрдә “Кәндкитаб” иттифаг үзрә “Сентросојуз”ун “Сентрокоопкнига” идарәсинә табе иди вә һәмин идарәдән тә’лимат вә мәсләһәтләр алыб, ичра едирди. “Кәндкитаб” һәмин идарә васитәсилә мәркәзи нәшријјатларын рус дилиндә нәшр етдији китаблары алмаг имканы әлдә едирди. Һәмин илләр әрзиндә һәр ил орта һесабла 500-700 мин манатлыг рус дилиндә чап мәһсулу алынмыш, рајонларын китаб мағазаларына көндәрилмиш вә әһалинин рус дилиндә олан китаблара тәләбаты өдәнилмишдир (3).

1976-чы илдә Азәрбајчан ССР Халг Нәзарәти Комитәси Азәрбајчан Коммунист Партијасы Мәркәзи Комитәсинин “Республиканын кәнд јерләриндә китаб тичарәти ишиндә олан чидди нөгсанлар һаггында” гәрарынын (20 феврал 1968-чи ил) јеринә јетирилмәси вәзијјәтини јохламышдыр. Јохлама заманы бу саһәдә чидди нөгсанлар олдуғу, МК-нын гәрарынын там јеринә јетирилмәдији ашкар едилмишдир. Мә’лум олмушдур ки, кәнд јерләриндә әһалинин китаба олан тәләбатынын өјрәнилмәсиндә, јени китаб евләринин тикилмәсиндә, китаб тәблиғи вә реклам ишиндә һәлә дә нөгсанлар галмагдадыр.

Халг нәзарәти комитәсинин јохланмасындан сонра саһәнин даһа да инкишаф етдирилмәси илә әлагәдар һәм нәзарәт комитәсинин, һәм дә Азәриттифагын идарә һеј’әтинин кениш тәдбирләр планы ишләниб һазырланды вә јеринә јетирилмәјә башланды.

Ишдә нөгсанлара јол вердијинә көрә “Кәндкитаб” идарәсинин рәиси Х.Б.Нәчәфов вәзифәсиндән кәнарлашдырылмыш вә БДУ-нун китаб әмтәәшүнаслығы шө’бәсини 1972-чи илдә гуртармыш, һәмин идарәдә 1974-чү илдән рәис мүавини ишләјән О.М.Көјүшов идарәјә рәис тә’јин олунмушдур.

Јохламадан вә һәјата кечирилән тәшкилати тәдбирләрдән сонра кәнд әһалисинә китаб тичарәти хидмәти саһәсиндә әсаслы дәјишикликләр һәјата кечирилмәјә башлады.

Нәшријјатла мүнасибәтләр, әлагәләр көкүндән дәјишдириләрәк јени тәләбләр әсасында гурулурду. Јерләрдәки партија, совет тәшкилатлары илә әлагәләр мөһкәмләнирди. Тез-тез Азәриттифағын идарә һеј’әти, Мәдәнијјәт Назирлији вә комсомолун мәркәзи комитәсинин биркә гәрарлары илә рајонларда, кәндләрдә китаб ајлыглары, онкүнлүкләри, һәфтәликләри, ше’р күнләри, китаб бајрамлары, шаир вә јазычыларла көрүшләр вә с. тәдбирләр кечирилирди.

70-чи илләрин сонуна јахын республиканын рајон јерләриндә әhалијә китаб тичарәти хејли јахшылашмышды. Республика һәм китаб нәшринә, һәм дә һәр адамбашына китаб сатышына көрә мүәјјән уғурлар газанмышды.

МӘНБӘЛӘР

1. Аллаhвердијев Б.В., Мәммәдзадә Р.А. Мүасир мәрhәләдә китаб тичарәтинин тәшкили. -Б.: Кәнчлик, 1996. -45 с.

2. Азәриттифаг идарә hej'әтинин 1977-чи ил 28 ијул тарихли "Азәрбајчан ССР-ин кәнд јерләриндә китаб тичарәтинин тәшкилиндәки чидди нөгсанлар вә китаб јајылмасыны јахшылашдырмаг тәдбирләри hагтында" 37 сајлы гәрары. -Б.: Азәриттифагын мәтбәәси, 1977-20 с.

3. Вахитов К.И. Потребительская кооперация СССР. -М.: Экономика, 1991. -73 с.

БЕЈНӘЛХАЛГ КИТАБХАНАЛАРАРАСЫ АБОНЕМЕНТИН ИНКИШАФЫНДА ИФЛА-нын РОЛУ

Меhманәли Мәммәдов

баш мүәллим

Дүнја китабханаларынын бејнәлхалг тәшкилаты олан ИФЛА 30 сентјабр 1927-чи илдә Бөјүк Британијанын Единбург шәhәриндә јарадылмышдыр. ИФЛА өз фәалијјәтини ики типә ајрылан бөлмәләрдә hәјата кечирир: 1) 8 шө'бәдә бирләшән 32 бөлмә вә 11 "Дәјирми маса"дан ибарәт пешәкар груплар; 2) бејнәлхалг програмларын hәјата кечирилмәсинә мәс'ул олан груплар (1).

ИФЛА-нын әсас шө'бәләриндән бири "Хидмәт вә фонд шө'бәси" hесаб олунур. Шө'бәнин беш бөлмәси вардыр: комплектләшдирмә вә китаб мүбадиләси; китабханалараpасы абонемент (КАА) вә сәнәдләрин чатдырылмасы; рәсми нәшрләр вә дөвләт информасијасы; серијалы нәшрләр; надир вә гијмәтли нәшрләр (5. -с. 56-57).

1987-чи илдә кечирилән 53-чү конфрансда (Брајтон) ИФЛА-нын орта мүддәтли програмына ујғун олараг милли вә бејнәлхалг КАА-ја көмәк мәгсәдилә нәшрләрин үмуми истифадәсинин мүмкүнлүјү КАА-нын әсас вәзифәси hесаб едилмишдир. Конфрансда hәмчинин бөлмәнин гаршысында ашағыдакы тәдгигат ишләри гојулмушдур:

1. Топлу каталогун оптималлашдырылмасы, о чүмләдән топлу каталогун техники вә игтисади рентабеллик сәвијјәсинин мүәјјәнләшдирилмәси, hәмчинин онун тәкмилләшдирилмәсиндә иштирак едән китабханаларын сечилмә ме'јары.
2. Автоматлашдырма вә онун КАА системинә тә'сири.
3. Електрон нәшрләрин китабхана фондуна вә КАА-ја тә'сири.
4. Мүәллиф hүгугларынын сәнәдләрин тәгдиминә тә'сири.
5. КАА үзрә сорғуларын тәчрүбәдә hәјата кечирилмәси.
6. Инкишаф етмәкдә олан өлкәләрдә КАА-нын инкишаф хүсусијјәтләри.
7. КАА үзрә мүтәхәссисләр үчүн рекионал мәшғәләләрин тәшкили (5. -с.58).

Бөлмәдә бу истигамәтләрдә даими иш апарылыр. Белә ки, сон илләрдә топлу каталогун тәшкили мәгсәдилә биринчи нөвбәдә КАА

просесләринин компүтерләшдирилмәси, автоматлашдырылмыш китабхана-информасија шәбәкәләринин јарадылмасы вә КАА үзрә хидмәт һаггынын еданилмәси мәсәләләри саһәсиндә мүһүм ишләр көрүлүр.

Бөлмәнин 19 нәфәрлик даими комитәси 13 өлкәни тәмсил едир. ИФЛА-нын 55-чи конфрансында (1989, Парис) бөлмәнин сәдри Р.Франкенберкер (АФР), катиб исә В.Табб (АБШ) сечилмишләр.

Бөлмәнин әсас тәдгигат објектләриндән бири "КАА вә фондун горунмасы"дыр. Бу проблемлә бөлмәнин әмәкдашы В.Лајн (Инкилтәрә) мәшғул олур. Бурада китаблардан истифадә вә онларын горунмасы арасында гејри-мүәјјәнлијин мөвчуд олдуғу өјрәнилмишдир. Мә'лум олдуғу кими, китаблар тәкчә мүасир охучуларын дејил, һәмчинин кәләчәк нәсилләрин мүталиәси үчүн дә нәзәрдә тутулур. Она көрә дә бу күнкү тәләбатчылара јүксәк китабхана хидмәти көстәрмәклә јанашы, кәләчәк охучулары да јаддан чыхармаг олмаз. Мәсәләјә бу нөгтеји-нәзәрдән јанашдыгда ајдын олур ки, КАА китаблар үчүн һеч бир тәһлүкә јаратмыр. Бурада јалныз фондун горунмасынын әтрафлы, дүшүнүлмүш програмы лазымдыр. Ваһид нүсхәләр гијмәтиндән вә гәдимлијиндән асылы олмајараг биринчи нөвбәдә горунмалыдыр. Бу саһәдә мөвчуд информасијанын компүтерә дахил едилмәси үчүн кодлашдырма вә микрофилмләшдирмә техникасындан истифадә етмәк олар.

Бөлмәдә XV-XVIII әср надир нәшрләринин өјрәнилмәси саһәсиндә дә мүһүм ишләр көрүлүр. Бу да сон илләрдә көһнә чап әсәрләринә марағын артмасы илә бағлыдыр. Һазырда сәнәдләрин ахтарышы вә онларын тәләбатчылара чатдырылмасы тәдгигатчыларын тәләбинә чаваб вермир. Бир чох өлкәләр бу системин тәкмилләшдирилмәсини вә кенишләндирилмәсини тәклиф едирләр. КАА бөлмәси дә мөвчуд проблемин һәлли үчүн јоллар ахтарыр вә тәдгигатлар апарыр.

Надир нәшрләрин горунмасы үчүн тез-тез бу материалларын топлу каталогунун јарадылмасы тәклиф олунур. Надир нәшрләрин топлу каталогу бир нечә функсија јеринә јетирир:

1. Ичмал функсијасы. Топлу каталог бу вә ја дикәр өлкәләрин елми китабханаларында топланмыш бүтүн көһнә нәшрләр һаггында тәсәввүр јарада биләр;

2. Каталоглашдырма функсијасы;

3. Ахтарыш функсијасы. Топлу каталог үзрә мүәјјән нәшрләрин ахтарышы апарылыр;

4. Нәшрләрин јерини мүәјјәнләшдирир. Бу исә сорғуларын дүзкүн истигамәтләндирилмәсинә имкан верир (6. -с. 3-4).

Надир вә гијмәтли нәшрләрин каталоглашдырылмасы илә әлагәдар онлардан еһтијатла истифадә едилмәси дә мүһүм әһәмијјәт кәсб едир. Гејд едилмәлидир ки, бу иш "КАА үзрә верилән гијмәтли нәшрләрлә иш дә төвсијәләр" адлы сәнәдә әсасән һәјата кечирилир. (Чәдвәл 1).

Чәдвәл 1.

Сәнәдләр	Анчаг мә'лумат иши үчүн	Анчаг нәзарәт алтында оху залларында	Фотосурәтинин чыхарылмасы гадағандыр	Орижинал верилмир
1500-1799-чу илләрдә чап олунан серијалы нәшрләр вә монографијалар		+	+	
1600-чү илә гәдәр чап олунан нәшрләр вә инкунабулалар			+	+
1800-1899-чу илә гәдәр чап олунан серијалы нәшрләр вә монографијалар			гијмәт вә шәраитиндән асылы олараг	
Әлјазмалар			+	+
Надир вә гијмәтли нәшрләр. Мәчмуәләр. Алманахлар.			+	+
Машын јазы сәнәдләри Гәзетләр	+	һәмчинин	+	+
Гејри-стандарт нәшрләр: буклет, иллүстратив китаблар, чилдсиз нәшрләр				Әкәр почт васитәси илә көндәрилмәси чәтин вә ја горхулудурса
Орижиналы әвәз едән микрофилмләр. Серијалы нәшрләрин микрофилмләри	+			
Аудиовизуал сәнәдләр (аудио-видео касетләр)	+			Әкәр һәддән артыг ағыр, баһа вә ја әвәзедилмәздирсә
Аудиовизуал сәнәдләр (граммафон валлары, слајдлар)	+			

+ ишарәси сәнәдләрдән истифадә формасыны көстәрир.

Һазырда ИФЛА харичи өлкә китабханаларынын гаршылыглы инкишафынын еталон моделини (ASI) һазырлајыб тәтбиг едир. Бу модел шәбәкәнин 7 гаршылыглы инкишаф сәвијјәсини мүәјјән едир: физики, каналлы, шәбәкәли, нәглијјатлы, сеанслы, мә'луматын верилмәси сәвијјәси вә тәтбиги. Һәр бир сәвијјә үчүн гаршылыглы инкишафы тә'мин едән бир нечә хидмәт протоколу ишләниб һазырланмышдыр. Биринчи сәвијјә мә'луматын характериндән асылы олмајараг, мүхтәлиф компүтер системләрини әлагәләндирир. Једдинчи - тәтбиги сәвијјә исә конкрет һадисәләрлә әлагәдар ишләниб һазырланыр. Буна охшар протокол, о чүмләдән КАА-нын хидмәт протоколу Канада китабханаларында тәтбиг едилмишдир. КАА-нын сынаг хидмәтиндә өлкәнин 16 китабханасы иштирак етмишдир. Нәтичә көстәрир ки, харичи өлкә китабханаларынын гаршылыглы инкишафын Еталон модели КАА үзрә мә'лумат мүбадиләси үчүн реал шәраит јарадыр. Әкәр бир нечә ил әввәл Канада китабханаларынын әксәријјәти КАА үзрә сорғуларын верилмәсиндә ән'әнәви почт, телефон вә ја телексдән истифадә едирдиләрсә, сон илләрдә бу рабитә нөвүнү електрон почту әвәз едир.

КАА бөлмәси бу хидмәт нөвүнүн тәкмилләшдирилмәсиндә мүһүм рол ојнамышдыр. Белә ки, китабханалар арасында сорғуларын верилмәсинин даһа оператив вә еффектли јолу мүәјјәнләшдирилиб. Һазырда бу хидмәт нөвүнү даһа да кенишләндирмәк мәгсәдилә аутентификасија, иснад сәнәдләринин горунмасы вә онларын електрон почтла чатдырылмасы системи үзәриндә иш кедир.

Мә'лум олдуғу кими, китабханаларда КАА хидмәтиндән сәмәрәли истифадә етмәк үчүн саһәнин әмәкдашлары јүксәк професионал һазырлыға малик олмалыдырлар. КАА саһәсиндә чалышан басипешәкар китабханачылар рәһбәр вәзифәләри јеринә јетирмәји бачармалы, шәбәкәнин автоматлашдырылмасы үзрә мәсләһәтчи, сораг-библиографија ишләри үзрә мүтәхәссис олмалы вә тәләбатчыларын һүгугларынын мүдафиәчиси кими чыхыш етмәлидирләр.

КАА бөлмәси бу мәгсәдлә әмәкдашлара көмәк үчүн вахташыры семинарлар тәшкил едир вә тәдрис вәсаитләри һазырлајыр. Белә бир семинар 1989-чу илдә ИФЛА-нын 55-чи конфрансындан габаг кечирилмиш вә ашағыдакы мәсәләләри әһатә етмишдир: еһтијат васитәләрин топланмасы вә мәркәзи сәнәдләрлә тә'минаты; КАА-нын тәшкили вә сәнәдләрлә тә'минаты; КАА хидмәти үчүн кадрларын һазырланмасы; КАА хидмәти үчүн техника вә коммуникасија; КАА-нын гијмәти вә сәнәдләрлә тә'минаты; проблемләр вә чәтинликләр вә с.

Һазырда сәнәдләрин бејнәлхалг дашынмасында вә тәләбатчылара чатдырылмасында ән мүрәккәб проблем хидмәт һаггынын

өдәнилмәсидир. Ајры-ајры өлкәләрдә КАА-нын рәнкбәрәнк моделинин мөвчудлуғу, валјута гытлығы вә өдәнишә мүхтәлиф мүнасибәтләрин олмасы бир чох чәтинликләр јарадыр. Бөлмәнин әмәкдашы Г.П.Коршин тәклиф едир ки, хидмәт үчүн өдәниш бејнәлхалг мигјасда гәбул едилмиш талонларла һәјата кечирилсин. Бу чохсајлы һесабламаларын габағыны алар вә бир чох проблемләри һәлл едәр. Белә ки, әксәр китабханалар көстәрилән хидмәт һаггыны өдәмәк үчүн нағд пул вәсаитинә малик дејилдирләр.

Бөлмәнин иши 1975-чи илдә Бөјүк Британија китабханасында тәшкил олунмуш бејнәлхалг КАА үзрә ИФЛА-нын Бүросу тәрәфиндән мүдафиә олунур вә көмәклик көстәрилир. Бурада бејнәлхалг КАА илә әлагәдар мүтәхәссисләрә практики көстәришләр верилир, актуал информасијалар топланылыр, нәшр едилир, бејнәлхалг КАА үзрә мәсәләләр өјрәнилир вә елми-тәдгигат ишләри апарылыр.

ИФЛА-нын бејнәлхалг КАА үзрә Бүросу 1988-чи илдә "Бејнәлхалг китабханалараарасы абонементин вә фотосурәт чыхарма мәркәзләринин гыса мә'лумат китабы" адлы вәсаитләри чап етмишдир. Ахырынчы вәсаит 90 өлкәнин КАА хидмәти һаггында информасијаны өзүндә әкс етдирир. Бурада һәмчинин мәркәзи топлу каталоглар, бејнәлхалг КАА үзрә сорғуларын көндәрилмәси үчүн үнванлар, хүсуси гејдләр, мәһдудијјәтләр вә с. верилмишдир. 1994-чү илдә бу нәшрин јенидән ишләнмиш варианты: "Китабханалараарасы абонемент вә сурәтчыхарма үзрә нүмунәви мә'лумат китабы" чап едилмишдир. Вәсаит инкишаф етмәкдә олан өлкәләрин китабханаларында КАА хидмәтинә көмәк мәгсәдилә нәшр едилмишдир.

Сон илләрдә ИФЛА-нын баш конфрансалары вә иш семинарларында КАА-нын ајры-ајры проблемләри мүзакирә олунмуш, кәләчәкдә КАА үчүн әмәкдашларын һазырланмасы вә инкишаф етмәкдә олан өлкәләрдә бу хидмәт нөвүнүн тәтбиги саһәсиндә хејли иш көрүлмүшдүр. Мәсәлән, 1988-чи илдә Мартинкада (Кариб өлкәси) КАА-ја һәср олунмуш семинар тәшкил едилмишдир. Семинар елми китабханаларда, университет ассосиасијаларында вә али мәктәб китабханаларында кечирилмиш вә КАА хидмәтини тәкмилләшдирмәк үчүн гијмәтли төвсијәләр верилмишдир.

1989-чу илдә Лондонда КАА үзрә бејнәлхалг конфранс да мүвәффәгијјәтлә кечмишдир. Конфрансда 28 өлкәдән 230 нүмајәндә иштирак етмишдир. Ики әсас мәсәләдән бири јени техники тәрәггинин КАА-ја тә'сири олмушдур.

Гејд етмәк лазымдыр ки, һазырда ИФЛА-нын 137 өлкәдән 1324 үзвү вардыр (7. -с. 257-259).

Үмумијјәтлә, ИФЛА-нын КАА бөлмәси китабханаларын мүх-

тәлиф материалларла тә'мин едилмәсиндә мүһүм рол ојнајыр. Бүтүн өлкәләрин бу истигамәтдә биркә сә'ји китабханаларда мөвҹуд хидмәт нөвүнүн даһа да инкишафына сәбәб олар. Она көрә дә Азәрбајҹан Республикасы ИФЛА-нын үзвү олмаға чалышмалы вә бунунла да республикамызда бејнәлхалг абонементин инкишафы үчүн реал зәмин јарадылмалыдыр. Дүздүр, 1995-ҹи илдә ИФЛА-нын Истанбулда кечирилән 61-ҹи конфрансында илк дәфә олараг республикамыздан 4 нәфәр иштирак етмишдир. Онларын үзвлүк һаггыны гардаш Түркијә дөвләти өдәмишдир. Күман етмәк олар-ды ки, республикамыз сонралар да бу мә'тәбәр тәшкилатын тәдбирләриндә иштирак едәҹәк вә онун үзвү олмасына чалышаҹагдыр. Тәәссүфләр олсун ки, 1996 вә 1997-ҹи илләрдә ИФЛА-нын Чиндә вә Копенһакендә кечирилән 62 вә 63-ҹү конфрансларында республикамыздан һеч ким иштирак етмәмиш вә бунунла да Азәрбајҹан һәмин тәшкилатдан узаг дүшмүшдүр.

Мә'лум олдуғу кими, һәр ил дүнјада милјонларла нүсхә китаб вә китабча чап олунур. Шүбһәсиз ки, бу нәшрләри бүтүн китабханаларда топламаг гејри-мүмкүндүр. Она көрә дә охуҹулар тәрәфиндән тәләб едилән, лакин фондда олмајан нәшрләрин хариҹи өлкә китабханаларындан алынараг тәләбатчылара чатдырылмасы үчүн республикамызда бејнәлхалг абонементин тәшкили зәруридир. Бејнәлхалг абонементдән истифадә етмәклә китабханаларымыз рәдд ҹавабларынын сајыны хејли азалдыб, охуҹулара лазыми әдәбијјатын тапылмасында көмәк көстәрә биләрләр. Бунун үчүн ИФЛА-нын иш тәҹрүбәсиндән истифадә етмәк зәруридир.

Бејнәлхалг абонементин әсас вәзифәси халг тәсәррүфаты мүтәхәссисләринин вә алимләрин хариҹи әдәбијјата олан сорғуларыны оператив јеринә јетирмәкдир.

Хариҹи өлкә китабханалары илә әлагә республикамызын ири китабханалары тәрәфиндән һәјата кечирилә биләр. Бунлар М.Ф.Ахундов адына Азәрбајҹан Дөвләт Китабханасы, Азәрбајҹан ЕА-нын Мәркәзи Елми Китабханасы, Республика Елми Техники Китабханасы, М.Ә.Рәсулзадә адына БДУ-нун Елми Китабханасы вә башгаларыдыр.

Бејнәлхалг абонементлә мәшғул олан китабханалар ашағыдакы функсијалары јеринә јетирирләр:

- охуҹу сорғуларына әсасән хариҹи өлкәләрдән китаб алыр;
- хариҹи өлкә китабханаларындан дахил олан сифаришләри јеринә јетирир;
- ајры-ајры хариҹи өлкә китабханалары илә мүгавилә бағлајыр;
- бејнәлхалг абонемент үзрә иши мүнтәзәм тәһлил едир.

Республикамызын бүтүн китабханалары бејнәлхалг абонементлә мәшғул ола билмәзләр. Буну нәзәрә алараг республика китабханалары хариҹи өлкә китабханаларынын сорғуларынын јеринә

јетирилмәсиндә гаршылыглы һәрәкәт етмәли вә әсас ролу бејнәлхалг абонементин әлагәләндирмә мәркәзи јеринә јетирмәлидир.

Республикамызда бејнәлхалг абонементин әлагәләндирмә мәркәзи М.Ф.Ахундов адына Азәрбајҹан Дөвләт Китабханасы олмалы вә бунунла әлагәдар ашағыдакы вәзифәләри һәјата кечирмәлидир:

- хариҹи өлкә китабханалары тәрәфиндән верилән сорғулары јеринә јетирмәк;
- бејнәлхалг тәшкилатларда вә јығынҹагларда республика китабханаларынын бејнәлхалг абонемент үзрә марагларыны әкс етдирмәк;
- бејнәлхалг абонементлә мәшғул олан китабханаларын ишинә нәзарәт етмәк.

Республикамызын һәр бир вәтәндашы бејнәлхалг абонементдән истифадә едә биләр, китаблар, серијалы нәшрләр, нотлар, хүсуси әһәмијјәтли техники әдәбијјат вә башга сифариш верә биләр.

Ахтарылан әдәбијјат өлкә китабханаларында олмадыгда охуҹу сорғулары хариҹә көндәрилир. Она көрә дә һәмин сифаришләри әввәлҹә топлу каталогда, сонра исә универсал вә саһәви китабханаларда ахтармаг лазымдыр. Хариҹи китабханалара сифариш көндәрәркән ашағыдакылары нәзәрә алмаг лазымдыр:

а) Хариҹи өлкә илә үмумдөвләт разылығынын олмасы. Дипломатик әлагәләри олмајан өлкәләрә сифариш көндәрмәк мәгсәдәујғун дејил.

б) Јухары тәшкилатларын зәманәти (Назирләр Кабинети);

в) Китабхана вә фонду һаггында мә'лумат;

г) Сорушулан әдәбијјатын нәшр јери;

ғ) Хариҹи китабханаларда бејнәлхалг абонементдән истифадә гајдалары;

д) Мөвҹуд китабханаларын иш тәҹрүбәси.

Сифариш өлкәнин ән бөјүк китабханаларына (милли, академија, университет, саһәви вә б.) көндәрилир. Бә'зән ајры-ајры өлкәләрин кичик китабханаларына да сифариш көндәрмәк олар Бу әсасән АБШ, Јапонија, Латын Америкасы өлкәләринә аиддир. Хариҹи өлкә китабханаларына сифаришләр көндәриләркән әризә формасы долдурулур. Бурада нәшр һаггында мә'луматлар көстәрилмәлидир. Лазым олдугда сифаришчи вә китабхана үчүн ваһид сифариш бланкы долдурулур. Сифариш бланкларынын һәр ики нүсхәсиндә тәсвирин үнсүрләринә ујғун олараг нәшрләрин тәсвири верилир (орижиналын дилиндә). Сифариш бланкларынын арха һиссәсиндә нәшр һаггында әлдә едилән библиографик мәнбә көстәрилир. Сифариш бланкы ҹавабдеһ шәхс тәрәфиндән имзаланыр вә китабхананын мөһүрү илә тәсдигләнир. Верилән сифаришә 3-4 аја ҹаваб кәлмирсә, тәкрарән көндәрмәк олар. Тәкрар сифари-

шин верилмәси харичи китабханаларын иш үслубундан асылыдыр.

Харичи китабханалардан әдәбијјат алындыгда биринчи нөвбәдә дәгигләшдирилир ки, нәшри һансы китабхана көндәрир. Буну китабханаларын ады, үнваны, почт маркасы, јахуд китабын үстүндә көндәрилән мәктубла ајырд етмәк олар. Китаблары мүшајиәт едән бланк әдәбијјат алындыгдан дәрһал сонра кери көндәрилир. Сифаришлә алынан нәшрләр оху залына верилир.

Харичи китабханалара верилән сифаришә рәдд чавабындан асылы олараг тәкрар сифариш вермәк олар. Тәкрар сифаришдә јени сифариш бланклары долдурулур.

Харичи китабханалара бејнәлхалг абонемент үзрә нәшрләр онларын сифариши илә китабхананын тәсдиг етдији хүсуси сифариш бланкы әсасында верилир. Сифариш бланкында нәшрин библиографик тәсвири латын графикасы илә орижиналын дилиндә јазылмалыдыр. Нәшр һаггында мә'лумат там олмајанда сифариши дәгигләшдирмәк үчүн кери гајтарырлар.

Харичә китаб көндәрилмәздән әввәл һәр шеј диггәтлә јохланылыр, сифариш бланкынын китабханада галан биринчи нүсхәсиндә лазыми гејдләр едилир, икинчи һиссәси исә нәшрлә бирликдә харичи китабханаја көндәрилир. Әкәр сифариш олунан китабын вә ја мәгаләнин һәчми 20 сәһифәдән јухары дејилсә онун сурәтини дә көндәрмәк олар. Харичи китабханалара мүхтәлиф сәбәбләрдән рәдд чаваблары да верилә биләр. Рәдд чавабларынын сәбәбләри сифариш бланкынын икинчи һиссәсиндә гејд едилир вә кери көндәрилир.

Харичи китабханалардан алынан сифаришләрин вахт нормасы ашағыдакы кими тәвсијә олунур:

а) Китаб, дөври нәшрләр, нот, хүсуси нөв техники әдәбијјат вә сәнәдләр - 3-5 күн;

б) Нәшрләрин вә мәгаләләрин сурәтләри - 10-15 күн;

в) Әлавә библиографик ахтарыша еһтијачы олан нәшрләр - 10-15 күн.

Харичи китаблар Рабитә Назирлијинин мөвчуд ганунларына әсасән почт васитәсилә көндәрилир.

Бејнәлхалг абонементин тәшкилиндә сәнәдләрин горунмасы үчүн нәзәрдә тутулан картотекалар, нәшрләрин истифадәсинә нәзарәт, сифаришләрин јеринә јетирилмәси, әсас иш көстәричиләринин гејди вә башгалары мүһүм әһәмијјәт кәсб едир. Бу мәгсәдлә һазырланан үнван картотекасы харичи китабхананын адыны, нөмрәсини вә үнванын әкс етдирир.

Формулјар картотекасы нәзарәт функсијасыны јеринә јетирир вә сәнәдләрин горунмасы үчүн нәзәрдә тутулур. Формулјар картотекасы һәм дә әдәбијјатын алынмасы вә верилмәсинин гејдини

апарыр. Формулјарда китабхананын јерләшдији өлкәнин ады, китабхананын нөмрәси вә ады көстәрилир.

Бејнәлхалг абонементин тәшкилиндә планлашдырма, учот вә һесабат да мүһүм әһәмијјәт кәсб едир. Статистик мә'луматлар бу ишин тәшкилиндә әсас рол ојнајыр. Бурада ишин кәмијјәт вә кејфијјәт көстәричиләрини мүтләг нәзәрә алмаг лазымдыр. Кәмијјәт көстәричиләринә дахилдир:

- Бејнәлхалг абонементлә мәшғул олан өлкәләрин сајы;
- Сифаришчи китабханаларын сајы;
- Алынан вә көндәрилән сорғуларын сајы;
- Алынан вә көндәрилән нәшрләр вә онларын сурәтләринин сајы.

Китабханаларда бејнәлхалг абонемент үзрә иши планлашдыраркән әввәлки илләрин иш тәчрүбәси тәһлил едилмәли вә бу саһәнин инкишаф ән'әнәси мүәјјәнләшдирилмәлидир.

Китабханада илин јекуну мүәјјәнләшдириләркән бејнәлхалг абонементин бүтүн көстәричиләри һесабланыр вә алынан рәгәмләр әввәлки илләрлә мүгајисә едилир. Мә'лумат һесабатында бејнәлхалг абонементлә мәшғул олан тәрәфдашлара гијмәт верилмәли, сорғуларла алынан әдәбијјат мүгајисә олунмалыдыр. Бурада һәмчинин харичи китабханалара верилән вә алынан рәдд чаваблары тәһлил олунмалы, бејнәлхалг абонементин тәкмилләшдирилмәси үчүн көрүлән ишләр өз әксини тапмалыдыр.

МӘНБӘЛӘР

1. Бахшәлијев З.И ИФЛА һаггында нә билирик // Мәдәнијјәт. - 1992. - 25 сентјабр.
2. Line M.B. Interlending and conservation. Frends of foes? IFLA. General Cnference. 53 rd. Brighton, 1987. 13 p.
3. Международный абонемент: принции и руководство по ведению // Биб-ние и библиогр. за рубежом. - 1981. Вып. 81. -с. 61-67
4. Международная федерация билиотечных ассоциации и учреждений // Биб-ние и библиогр. за рубежом. - 1988. с. 56-57.
5. О задачах отдела фондов и обслуживания ИФЛА, См. Международная федерация библиотечных асоциций и учреждений. Среднесрочная программа. 1986-1991. 2-е изд. -Гаага. 1988. с. 56-57.
6. Свейн Л, Мак Лелланд М7 Универсалная передача данных и телекоммуникации // Библиотековедение и библиогр. за рубежом. - 1989. Вып. 122. с. 3-4.
7. Talat S. Fram Badylan fo Lidrespase // IFLA Journal. - London. Paris, 1995. - 257-259 p.